

Claudio DAMIANI

Poezia pământului: Pascoli și Esenin

Cînd Andrea Monda m-a invitat să iau parte la acest simpozion, i-am spus numaidecît: dar bagă de seamă că eu nu voi face o treabă de savanți, ci doar o intervenție de poet, o mărturie, ceva foarte liber. Iar el: perfect, chiar asta vreau. Firește, aici, între pereții Institutului Enciclopediei Italiene nu e de colea să păstrezi o asemenea lejeritate, nu e simplu să depui o simplă mărturie. Orice cuvînt apasă și trebuie să fii atent. Dar să-mi fac puțin curaj.

Puntea dintre Orient și Occident pe care mi-am închipuit-o imediat, chiar în vreme ce vorbeam cu Andrea Monda, ca reprezentativă pentru Europa secolului XX, a fost aceasta: una între Pascoli și Esenin, pe tema pământului și a întoarcerii. O punte ridicată pe pilonii reprezentați de tema pământului și a religiei ca nostalgie.

Nu mă interesează deloc dacă Esenin, cu patruzeci de ani mai tînăr, se va fi întîlnit cu poezia lui Pascoli (lucru, de altminteri, improbabil, dat fiind raportul său destul de negativ cu literaturile străine); puntea mi-a venit spontan în minte și tocmai aici, în aceste raporturi tematice, o voi căuta – iar asta și pentru a înțelege ce anume a pus, în mine, în mișcare, în comunicare, ce întîlniri sau ciocniri sau scurt-circuite a îngăduit.

Dacă scotocesc în memoria mea, de Pascoli am auzit mult în copilărie, m-am îndepărtat de el în adolescență, pentru a intra apoi, triumfal, pe la 25 de ani, în opera lui - iar de atunci n-am mai ieșit de acolo. Astăzi îmi simt ca pe un clasic al timpului nostru, așa cum, la începutul

secolului XX, mulți îl simțeau pe Leopardi, sau așa cum, la sfârșitul secolului XVII, mulți îl simțeau pe Tasso. E nevoie, poate, de un veac pentru ca un clasic să se formeze.

Un clasic precum Dante sau Petrarca – sau Homer –, mare ca și ei, dar fiind, în plus, modern; un clasic, așadar, care a văzut, mai mult sau mai puțin, lucrurile tale în preajma sa, care ți-a pregătit limba, te-a susținut în toate, căruia poți să-i ceri totul, căruia poți să-i păstrezi totul. Asta e foarte frumos, e un privilegiu, cred, să poți vedea modernitatea conciliată, să-ți poți vedea propriul timp, finalmente, dialogînd pașnic atît cu trecutul, cît și cu viitorul. Un clasic, în fine, care nu se închide și nu se înstrăinează.

Mie și altor poeți din generația mea Pascoli ne-a apărut ca fiind eliberatorul, antidotul închiderii și înstrăinării în care timpul nostru se scufundase. Ideologia care a intoxicat secolul XX a ajuns de-a dreptul asfixiantă în poezia italiană de după cel de-al doilea război mondial. În anii '70 și după aceea – eram, pe-atunci, la liceu și la universitate – s-a ajuns la capăt. Revista „Braci” (apărută la Roma din 1980 pînă în 1984) a reprezentat revolta. Ce anume căutam? (mă gîndesc la mine, dar și la Beppe Salvia și la alții de la „Braci”: Goroni, Tripodo, Lodoli, Colasanti): un cuvînt viu, însuflețit, care să spună lucruri vii și adevărate, dar într-un mod profund înrădăcinat. Nu un cuvînt izolat, ca peștele în oală, ci unul eliberat, scufundat iarăși în trecutul său uriaș ca o mare, în tradiția sa glorioasă. Un cuvînt care, vechi, ar fi fost, totuși, nou, așa cum nou ne apărea Petrarca și, dintre moderni, Pascoli.

Mi-am intitulat intervenția *Poezia pămîntului*. Iată, de o întoarcere era vorba și mai sus; să ne întoarcem, așadar, la pămînt.

Pascoli și Esenin sînt poeți ai pămîntului, chiar în sensul cel mai georgic, într-un sens țărănesc propriu-zis („Sînt ultimul poet cu satu-n glas”¹, zice Serghei, iar asta se poate spune și despre Pascoli). Dar nu aceasta e, de fapt, puntea care-i leagă; sau, mai precis, aceasta e partea cea mai evidentă, cea mai bătătoare la ochi. Adevărata punte, după mine, e cea a pămîntului înțeles ca neacceptare a ideologiei și a zborurilor ei, a pămîntului ca iubire, grijă și memorie a lucrurilor existente, a lucrurilor apropiate: Lucrurile apropiate nu sînt doar cele vizibile. *Copilul (il fanciullino)*² vede și lucrurile apropiate invizibile – cum ar fi, bunăoară, propriii morți. Maria, de pildă, face toate treburile prin casă, dar nu strînge masa, pentru că „lasă să vină și morții / bunii, sărmanii morți”³. Pămîntul devine, astfel, patrie în sensul său cel mai plener, adică în sensul de pămînt al taților. Un pămînt primitor, plămădit din părinții noștri și care va fi plămădit din noi înșine și din copiii noștri.

Pămînt care e patrie și limbă totodată. Căci, pentru Pascoli, și limba e pămînt. Iar în acest sens nu e adevărat – cum s-a spus – că el distruge limba poetică, ci e adevărat tocmai contrariul: el o refondează. Reface ceea ce a făcut Petrarca, reconciliază limba cu natura, cuvîntul cu lucrul, într-un soi de confuciană îndreptare a numelor. Readuce limba pe pămînt. Se adîncește în ea și o străbate pînă îi atinge fundul, coboară în latină și chiar mai jos, în dialecte, în limba poezilor și a savanților, pentru a se întoarce apoi din nou sus, îmbrățișînd-o pe toată.

În fața acestei opere uriașe, oamenii secolului XX rămîn pietrificați. Încearcă s-o distrugă. Ideologia seduce din nou. Va seduce încă pentru aproape întreg secolul.

Pascoli anunța o eră nouă, o mare epocă, epoca post-ideologică. Un timp care încă nu venise, dar care, poate, era pe cale să vină. O epocă de reconciliere cu natura, cu limba, cu timpul. O eră a unei noi umilințe, a unei noi fraternități.

Vorbeam mai înainte de *lucrurile apropiate*. Iată

ce zice Pascoli, în *Ceața*: „să văd numai gardul întins/ al grădini/ zidul cu spărturile pline/ de valeriane”, „să văd cei doi piersici și meri/ doar atît”;⁴ iar Esenin: „Te-oi cînta pe tine și pe oaspăt,/ soba ta, cocoșul și-acești maci...”;⁵ și mereu vedem la el acel arțar care se leagănă deasupra vechii izbe, de fiecare dată cînd o evocă: „arțarul nostru parcă s-a cinchit, sub zvonul vîltoților,/ să se încălzească la flăcările zorilor”.⁶ *Lucrurile apropiate* nu sînt „lucruri”, sînt ființe vii și inteligente, sînt întotdeauna personificate, sînt persoane. *Il fanciullino* le vede pe toate ca pe niște persoane. La Esenin, personificarea e mai fizică și mai senzuală, *il fanciullino* al său fiind mai extrovertit și mai ștregar: „Îmi vine în brațe s-apuc voinicește/ Frumoasele sălcii cu șolduri de lemn”;⁷ „primăvara c-un toiaș subțire/ și-n opinci ajuns-a pîn' la noi.// Lungi și muzicali cercei agață/ în mestecenii scăpați de-ngheț”;⁸ iar cu cîinele (mereu alături, mereu amintit laolaltă cu izba și arțarul) împarte codrul de piine șterpelit de la mama, mușcînd pe rînd, „fără să ne fie greață unuia de altul, nimicînd”.⁹

Cei doi poeți se întorc mereu la pămînt. Dar în realitate nu se îndepărtează niciodată de el, nu se pot îndepărta. E o întoarcere virtuală, retorică.

La Pascoli, tema întoarcerii se fărîmițează într-o infinitate de variații simbolice, incluzînd tematici filosofice, teologice, și referindu-se obsesiv la *nostos*-ul homeric. Întoarcerea lui Esenin e mai simplă și mai netă, e întoarcerea în satul natal, unde totul s-a schimbat, iar el e un străin; dar neschimbate au rămas aerul, cerul, natura, care-l recunosc și-l salvează: “Adio, zări natale,/ cu cîte v-am slujit sînt împăcat”.¹⁰

O reîntoarcere atît de netă Pascoli are doar în acea *Întoarcere la San Mauro*, care prin complexitatea sa stupefiantă constituie, în lăuntru *Cînturilor de la Castelvechio (Canti di Castelvechio)*, un soi de carte în carte. Nu există aici persoane transformate, posedate de ideologie, străine, ca în întoarcerile lui Esenin, ci doar fantasmе, asemănătoare spiritelor de altădată ale lui Dante, sau asemeni umbrelor lui Homer din Hades. Chiar dacă, și la Esenin, bunicul și mama, în amărăciunea și tulburarea lor – contrapuse bucuriei necuviințioase a surorilor – au și ei ceva fantasmatic. (Vorbeam mai înainte de ideologie, de faptul că Pascoli, și Esenin se poartă, față de ea, asemeni unor exorciști. Cînd Serghei se întoarce în satul natal, surorile exaltate de credința în comunism îi arătară *Capitalul*, iar el zise: „Niciînd cu plăcere/ n-am citit aceste cărți”).

La San Mauro, Giovanni întîlnește bisericuța copilăriei. E slujbă și o anunță clopoțelul. Ba mai mult, clopoțelul nu zice doar asta, ci vorbește de-a dreptul și începe un dialog, de fapt un monolog, cu poetul: de ce nu intri? „E un bătrîn ce murmură obosit/ tremurînd în straiul său alb/ cuvinte de fericire”. Dar, iată, de îndată se pornește discursul despre mamă: dacă intri, vei vedea banca unde venea să se roage, să se roage și să plîngă, după tragedie. „Dar acea rugăciune/ s-a rătăcit, poate, pe-aici, pe pămînt”. Vino, și tu vei plînge, „dar plînsul e bun, o știi;/ dar plînsul e bun, o știi”. Am sunat și pentru mama ta cînd a murit, „am sunat cu bătăi clare!/ gîndindu-mă că vă avea pe voi, copiii, departe/ că nu mai vede...”.

Pascoli stă aici pe prag, suspendat. Îmi amintesc imaginea minunată a bisericilor de la țară, „cu pragurile acoperite de iarbă”, din *Aquilone*. Pascoli stă aici încremenit, în vreme ce iarbă crește. Într-una din întoarcerile lui Esenin, în schimb, bunicul îi spune că „de pe biserică/ crucea a dat-o jos comisarul./ Nu mai există loc în care să te rogi lui Dumnezeu./ Acum mă duc pe ascuns în pădure/ și mă rog înaintea ploilor...”.

Credința care-i lipsește lui Pascoli, care e invocată în *Viaticul*, apare în *Rămas bun*, în *Întoarcerea la San Mauro*, ca nostalgie. Tema întoarcerii se desăvârșește apoi într-o evoluție ulterioară.

Poetul și mama sînt „pe cîmpul solitar”. Trebuie să se despartă, mama trebuie să se întoarcă pe drumul cimitirului, fiul, pe cel al vieții. Între altele, mama îi spune să fie bun și puternic și-l salută cu un „adio”. Vocea fiului nu s-a mai auzit (răspunsurile sale se întuiesc din replicile mamei). Dar iată că, la un anumit moment, vorbește numai fiul, iar vocea mamei s-a pierdut. Zice: „- Dar spune-mi, o, mamă, spune-mi măcar/ dacă în asfințitul zilei sale/ fiul tău trebuie să se pregătească senin/ pentru o întoarcere!// dacă ceea ce cineva ne ia,/ există altcineva care ne dă înapoi!”. Întoarcerea înseamnă, aici, a reavea ceea ce ne-au luat, regăsirea: cerul, pe cei dragi nouă și fericirea noastră. Îi cere mamei să-i dea credința, speranța; el se va prosterna în fața altarului, așa cum vrea ea și așa cum a vrut-o mereu, dar ea trebuie să-l facă să se întoarcă la credința din copilărie. „Îmi voi aminti acea rugăciune/ cu acele gesturi și semne suave:/ fiul tău va fi iar cel ce-a fost/ atunci cînd îl învățai:/ se va prosterna în fața altarului:/ dar fă să se întoarcă puțința de-a spera!// Speranța, acum și în ora/ aceea atît de frumoasă dacă duce la tine!// O, mamă, fă să cred încă/ în ceea ce e iubire, în ceea ce e lumină!// O, mamă, nu-mi spune mie Adio,/ dacă dincolo e, dacă cu tine e Dumnezeu!”.

Pentru că mama i-a spus „adio”, aproape că l-a oprit așa suspendat, i-a mărturisit dragostea ei, dar nimic altceva; iubirea, dar nu și speranța.

Să citim într-o schiță pregătitoare a *Viaticului*: „O, pîine vie a cerului!// Și pentru mine. Mama mea o dorește. De ce nu trebuie să am o speranță, o iluzie, în această ultimă clipă? N-am suferit destul? N-am iubit îndeajuns?/ Sunați, clopote, cîntați, femei, veniți, o, voi, copii desculți!”

Am putea zice: Pascoli își vede mama, nu-l vede pe Dumnezeu (chiar dacă, în *Tinerelul*, care e îndată după *Rămas bun*, vede „haina roșetică a lui Isus”). Există, însă, și la Pascoli, în multe alte texte pe care acum nu le citez, în afara mamei care ne naște (a mamei-femei), o mamă care ne face să murim. O mamă celestă, pe care o vedem, de pildă, în aceste versuri latine, din *Pomponia Graecina*: „Infantes sunt qui moriuntur, ut olim,/ et manci, linoque iterum, dum sidera surgunt,/ victos in cunis deponit sedula mater” („Sînt copii toți cei ce mor, ca și altădată, doar că mutilați, și încă îi pune înfășați în leagăn, la răsăritul stelelor, o mamă atentă”).

E o mamă a serii, a cerului de seară, de întoarcere. Precum în *Shujnica de la munte*, cînd fetița se întoarce cu măgărușul său de la strîns lemne iar seara pare că se alungește, pare că se eternizează: „Mai e un ceas pînă seara./ Un fulg de lună se-arată./ Ce dulce e această întoarcere/ în amurgul ce nu se întunecă”.¹¹

Culoarea cerului e inefabilă, ca și cea „întunecime albastră” de la sfîrșitul poemei *Seara mea*.

Dumnezeu e o seară limpede, inefabilă, și pentru Esenin. Închei citindu-vă *Scrisoare mamei*, în frumoasa traducere a lui Beniamino dal Fabbro: „Tu tot mai trăiești, bătrînă mamă?! Ție cu supunere mă-nchin!// Mica-ți casă, seara de aramă/ Lumineze-o pașnic și senin.// Mi se scrie că ești tulburată./ Că ți-i dor de mine ne-ncetat./ Că ades bați drumul, supărată./ În paltonul vechi și demodat.// În albastre seri ți se năzare/ Gînd pustiu, ce lacrimii dă val./ Că la crîsmă, într-o-ncăierare./ Mi s-a-nfipt în inimă-un pumnal.// Mamă, nu-i nimic! Delirul fură/ Gîndul tău, ducîndu-l spre prăpăd;/ Nu-s bețiv chiar în așa măsură./ Ca

pierind, să nu te mai revăd.// Ca-n trecut mi-i inima duioasă./ Am un vis, un vis pe care-l storc:/ Să mă smulg din dorul ce m-apasă/ Și la noi acasă să mă-ntorc.// Eu voi reveni pe cînd răsfață./ Pomii-n floare, satul meu tăcut./ Dar să nu mă scoli de dimineață./ Cum opt ani în urmă ai făcut.// Nu trezi deșertăciunea crudă./ Nici regretul că mă risipesc./ Prea devreme, pierdere și trudă./ Mi-a fost dat trăind, să pățimesc./ / Să mă rog tu nu-mi mai da povețe!// Nu-i nevoie! Duse-s cîte-au fost./ Numai tu-mi ești reazem la tristețe./ Numai tu dai vieții mele rost.// Fie-ți deci neliniștea uitată./ Nu-mi mai duce dorul ne-ncetat./ Nu mai bate drumul, supărată./ În paltonul vechi și demodat”.¹²

Note:

¹ Titlul unei poezii a lui Serghei Esenin. Citatele din Esenin sînt preluate, pentru traducerea românească, din *Esenin, "Opera poetică"*, I-II, Traducere: George Lesnea, Editura Cartier, Chișinău, 1999. (Citatele nesemnlate la note n-au fost identificate în edițiile românești, iar traducerea lor s-a făcut *ad hoc*).

² Aluzie la titlul volumului de esuri al lui Pascoli – *Il fanciullino*, apărut în 1897; *il fanciullino* e, de altfel, un element fundamental în viziunea poetică a lui Pascoli. (Traducerile versurilor lui Pascoli sînt preluate din: *Giovanni Pascoli, "Versuri"*, Prefață și traducere: Dragoș Vrânceanu, Editura Tineretului, București, 1967; citatele nesemnlate la note sînt traduse *ad hoc*).

³ Citat din poezia *Fața de masă*, ed. rom. p. 25

⁴ Citate din poezia *Ceața*, ed. rom. pp. 33-34

⁵ Citat din poezia “Scoală-mă în zori de dimineață”, ed. cit., I, p. 41-42

⁶ Citat din poezia “Spovedania unui derbedeu”, ed. cit., II, p. 29

⁷ Citat din poezia “Pe-ntiia zăpadă pășesc în neștire”, ed. cit., I, p. 44

⁸ Citat din poezia “Luna își ascunde după șură” (singurul citat preluat din *Serghei Esenin, "Ceaslovul satelor"*, Traducere din rusește cu o prefață și note de Ioanichie Olteanu, Editura Dacia, Cluj, 1981, p. 98)

⁹ Citat din “Spovedania unui derbedeu”, ed. cit., II, p. 29

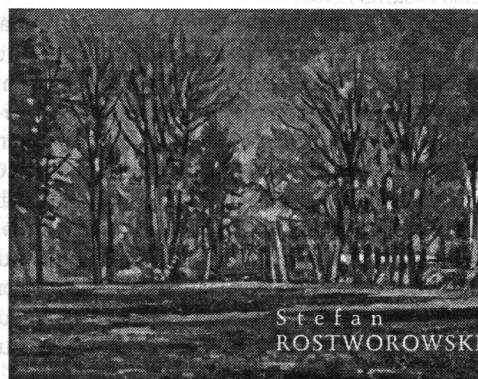
¹⁰ Citat din poezia “Rusia sovietică”, ed. cit., II, p. 34

¹¹ Ed. rom. p. 38

¹² Ed. cit., I, pp. 83-84

Claudio Damiani: Earth's Poetry: Pascoli and Esenin

This text reproduces one of the lectures of the same symposium. The correlation between Occidental and Oriental Europe is seen here as one between Pascoli and Esenin, regarding the subject of earth and religion as nostalgia. Both Pascoli and Esenin are poets of the earth, even in a rural sense. This earth is, at the same time, home, family and language. But these ones – home, family and language – are also the concrete presence of God in the middle of us.

Stefan
ROSTWOROWSKI